

Siyerde İsnâd ve Metin Telfiki: İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) Telfike Başvurduğu Siyer Rivayetleri*

ID Tuba Nur Saraçoğlu**

Atf: Saraçoğlu, Tuba Nur, Siyerde İsnâd ve Metin Telfiki: İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) Telfike Başvurduğu Siyer Rivayetleri, Artuklu Akademi, 2022/9 (2), 273-288.

Öz: Hadis ve siyer rivayet kültüründe bilginin isnâdlarla aktarımı sistemli bir yapı oluştursa da müelliflerin zaman zaman isnâdlarda telfike başvurdukları görülmektedir. Umumiyetle hadis alanında tartışmaya açılan isnâdların telfiki, bu makalede siyer edebiyatının temel metinlerinden olan İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l kebîr* isimli eserinin siyer bölümündeki rivayetler kapsamında ele alınacaktır. Öncelikle kavramsal çerçeve ve konu hakkındaki tartışmalara yer verilecek, ardından İbn Sa'd'ın eserinde siyer bölümünde yer alan bu rivayetlerin isnâd kalıpları ve metin yönüyle kurguları incelenerek müellifin belli bir usul gözetip gözetmediği sorgulanacaktır. Ayrıca siyer çalışmaları açısından klasik dönem teliflerinde karşılaşılan bu yöntemin modern dönem araştırmacıları için ne tür imkânları barındırdığı ve hangi zorlukları doğurduğu okurun dikkatine sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Hadis, İbn Sa'd, Tabakât, Birleşik İsnâd, İsnâd Telfiki

Talfîq of Isnâds and Text (Matn): In the Framework of Ibn Sa'd's (d. 230/845) Sirah Narrations

Citation: Saraçoğlu, Tuba Nur, Talfîq of Isnâds and Text (Matn): In the Framework of Ibn Sa'd's (d. 230/845) Sirah Narrations, Artuklu Akademi, 2022/9 (2), 273-288.

Abstract: Although the transmission of knowledge with isnâds in the culture of hadith and sirah narration creates a systematic structure, it is seen that the authors sometimes practice talfîq in isnâds. In this article, the talfîq will be discussed within the scope of the narrations in the sirah section of Ibn Sa'd's (d. 230/845) *Kitâb at-Tabaqât al-kabîr*, one of the main texts of the sirah literature. First of all, the conceptual framework will be discussed about the subject, and then the isnâd patterns and textual fictions of these narrations in the sirah section of Ibn Sa'd's work will be examined and it will be questioned whether the author observes a certain standard. In addition, the paper endeavours to present advantages and pitfalls of this method in relation that is available in treatises of the classical period, to the attention of modern researchers.

Keywords: Sirah, Hadith, Ibn Sa'd, Tabaqât, Isnâd, Talfîq of Isnâds

Giriş

İsnâdların telfiki, siyer ve hadis rivayet kültürünün önemli bir unsuru olarak tartışmaya açılmış bir problemdir. Hususen hadis alanında klasik literatürde yapılan çeşitli değerlendirmeler ve modern dönemde hadis ve siyer telifleri bağlamında yapılan çalışmalarda bu tartışmaların izini sürmek mümkündür.¹ Bu makalede klasik dönem siyer teliflerinden İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l kebîr* isimli eserinin² ilk iki cildini oluşturan siyer bölümündeki telfikli rivayetler ele alınacaktır. Makaleye bir çerçeve teşkil etmesi açısından öncelikle telfik kavramı üzerinde durulacak ve mevcut literatürdeki tartışmalar zikredilecek, ardından İbn Sa'd'ın telfikte bulunduğu siyer rivayetleri isnâd ve metin özellikleriyle ele alınacaktır. Son olarak rivayet kültürü ve siyer araştırmaları açısından bu rivayet grubu ile ilgili değerlendirmelere yer verilecektir.

* Bu makale, "İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) Siyer Rivayet Ağları" başlıklı devam etmekte olan doktora tezime dayanmaktadır.

** Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı, tubanursaracoglu@gmail.com

¹ Tespit edebildiğimiz kadarıyla konuyla alakalı çalışmalar şöyle sıralanabilir: Mehmet Apaydın, *Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2001); Bünyamin Erul, "Telfik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/400-401; Süleyman Doğanay, "Hadiste Telfik: Metin Eksenli Bir Araştırma", *Bilimname: Düşünce Platformu* 30 (2016), 27-50; Fuat İstemî, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, 133-139, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017).

² Makale boyunca esere atıflarda Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2022) tahkiki kullanılacaktır.

Telfik, kelime anlamı itibariyle bir parçayı diğerine birleştirmek anlamına gelen “لفق” kökünden gelir³ ve iki şeyin arasını düzeltmeye, islah etmeye, birbirine uygun hale getirmeye delalet eder.⁴ Istilâhî anlamları bakımından iki farklı kullanıma sahiptir. Fıkıh usûlü açısından telfik, “bir meselenin hükmünü birden fazla mezhepten seçilen unsurlardan yararlanarak oluşturmak” demektir.⁵ Kavram hadisçiler nezdinde aynı konuda, tahammül yolları ve muhtevaları farklı olan hadislerin, farklılıklarına işaret edilmeksizin tek bir metin gibi rivayet edilmesi⁶ olarak tanımlanmıştır. Aynı sahada kullanılan “görünüşte birbirlerine zıt olan hadisleri, her biriyle amel edilecek şekilde uzlaştırma” tanımı⁷ ise telfikin muhtelefü'l-hadîsin bir meselesi olarak belirli bir anlamda hadis usulünde kullanılmasına işaret etmekte,⁸ dolayısıyla makale kapsamı dışında kalmaktadır. Aşağıda günümüze kadar yapılan çalışmalarda, hadis terminolojisinde zikredilen ilk kullanımı bağlamında telfik konusunda sürdürülen tartışmalara yer verilecektir. Rivayet kültürünün bir parçası olarak telfik uygulaması yapısal özellikleri ve telfike başvuran kişiler çerçevesinde ortaya koyulacaktır.

1. Telfik Meselesi Ekseninde Bazı Tespit ve Tartışmalar

Telfikli rivayetlerin yapısal özellikleri, telfik biçimlerinin neler olduğu, telfikin fayda ve zararları, caiz olup olmadığı, kimler tarafından kullanıldığı ve bu kişilere ne tür eleştiriler getirildiği konusunda literatürde çeşitli değerlendirmeler mevcuttur. Aşağıda öncelikle telfikli rivayetlerin yapısı ve bu çerçevedeki eleştiriler ele alınacak ardından telfik uygulamasının tarihî seyri kimlerin telfikte bulunduğuna dair tespitlerle değerlendirilecektir.

1.1. Telfikli Rivayetlerin Yapısı ve Buna Dayalı Eleştiriler

Telfikli bir rivayetin sahip olduğu birtakım unsurlar vardır. Bunlar senedler, metne geçiş ifadeleri, metin ve ek bilgiler şeklindedir.⁹ Senedin birleştirilmesinde en az iki senedin veya aşağıda örneklendirildiği şekilde kimi zaman onu, yirmiyi aşan çok sayıda senedin bir araya getirilmesi söz konusudur. Metne geçiş ifadeleri her zaman kullanılmasa da içerikleri itibariyle telfikin ne suretle yapıldığının izlerini taşımaktadır. Metinlerin telfiki ise müellifin maksadına göre farklı şekillerde olabilmektedir.

Telfikin ne surette yapıldığı hususunda dört yöntemden bahsedilmektedir. Birincisi, birkaç şeyten dinlenen, isnâdı ve içeriği aynı olan bir hadisin bir musannif tarafından birleştirilerek rivayetler arasında tercih edilen metni, rivayetin kaynağına (râvisine) işaret etmek suretiyle vermesidir. İkincisi, isnâd ve metinler bir araya getirilerek rivayet içerisinde lafız farklarına ve bunların kimlerden kaynaklandığına işaret edilmesidir. Üçüncüsü, isnâd ve metinleri herhangi bir lafız veya râvi farkına işaret etmeksizin birleştirmektir. Dördüncüsü ise musannifin birkaç şeyten alınan rivayetin metinlerinin örtüştüğünü ifade ederek manayı kendi lafızlarıyla rivayet etmesidir.¹⁰

Telfik konusunda literatürde yer alan bir diğer mesele bu uygulamada maksadın ne olduğudur. A'zami, Urve'nin telfike başvurmakta maksadının bütünlüklü bir aktarım ortaya koymak olduğunu zikretmektedir.¹¹ Rivayet kültürü açısından telfikin ne tür bir işlevi ve maksadı olduğuna dair Vâkıdî'nin talebeleriyle arasında geçen bir diyalog da oldukça dikkat çekicidir. Talebeleri isnâdı birleştirerek rivayeti aktarmak yerine her bir isnâd ve metni müstakil olarak kendisinden almayı talep etmişler, Vâkıdî'nin bunun haber naklini uzatacağını söylemesine rağmen bu taleplerinde ısrar etmişlerdir. Bir müddet sonra Uhud Gazvesi hakkında 20 ciltlik bir yekûn tutan rivayetle karşılıklarına çıktığında ise eski usûllerine dönmek istemişlerdir.¹² Uhud savaşı ile ilgili rivayetlerde İbn İshâk'ın da benzer bir maksatla telfikte bulunduğu

³ İbn Manzûri Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-din Muhammed b. el-Izz b. el-Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Daru's-Sadr, ts.), 10/330.

⁴ İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyya Ebu'l-Hüseyn, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga* (Amman: Dâru'l-Fikr, 1979), 5/257.

⁵ Eyyüp Said Kaya, “Telfik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/401.

⁶ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1987), 316.

⁷ Aydın, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*, 316.

⁸ Doğanay, “Hadiste Telfik: Metin Eksenli Bir Araştırma”, 29.

⁹ Apaydın, *Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, 43.

¹⁰ Erul, “Telfik”, 40/400.

¹¹ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-nebevî ve târihi tedvînihi* (Mektebetü'l-İslâmî, 1980), 1/159.

¹² Öz, bu olayı aktarırken farklı kaynaklarda verilen ve abartılı görünen rakamları da ele alır. Bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [İSAR], 2008), 322.

tespit edilmiştir.¹³ Bu bilgiler, telfikin maksadı/maksatlarından biri olan isnâd ve metin tekrarını ortadan kaldırma isteğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Ayrıca hadis tedrisi açısından da telfikin bir yöntem olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Metnin sürekliliğini temin etmek, tekrarlardan kurtulmak ve haberi senedlerle bölmek de telfike müracaat maksatları arasında değerlendirilmektedir.¹⁴

Telfik uygulamalarının faydalı tarafları arasında ihtisar, mütâbaat, tesebbüt ve unutulmuş metin kısımlarının tamamlanması gibi unsurlar zikredilmektedir.¹⁵ Ancak telfikin caiziyeti de tartışmaya açılmış bir konudur. Bu husustaki görüşler farklılık arz etmektedir. Telfik, hadis usulü kitaplarında müstakil olarak yer almamış¹⁶ olsa dahi ulemadan bu konuda görüş serdedenler olmuştur. Sika olan ve rivayet işini iyi bilen kişilerin telfike başvurmasında hicrî II. yüzyıldan sonraki ulemanın sakınca görmediği aktarılmaktadır. Örneğin, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) bu yöntemi kabul etmişler ve telfiki kendi eserlerinde kullanmışlardır.¹⁷

Ulemadan bazısı ise telfikte ittisalin olmadığı tariklerin muttasıl senedlerle karışması, lafız farklılıklarının gözetilmemesi, tahammül yolları farklı olan hadislerin aynı usulde alınmış gibi görülmesi ihtimaline karşı telfiki caiz görmemişlerdir. Erul, telfik konusunda fikir beyan eden kişilerden birinin İmam Mâlik (ö. 179/795) olduğundan bahseder. Onun, Hz. Peygamber'e ait sözlerin naklinde telfiki hoş karşılamadığını, başkalarının beyanları hakkında bunun caiz olduğunu düşündüğünü aktarır. Ona göre ulemanın telfike sıcak bakmamasının bir nedeni de bu kapı açık tutulursa, telfiki iyi yapamayanların buna teşebbüs etmesi durumunda hadisleri korumada zorluk çekilecek olmasıdır.¹⁸

1.2. Telfik Uygulamasının Tarihî Seyri

Hadis ve siyer rivayetlerinde telfike başvuran kişilerin kimler olduğuna dair çeşitli tespitler yapılmıştır. Telfiki başlatan kişinin Zührî (ö. 124/741) olduğu söylenmektedir.¹⁹ Ancak onun öncesinde Urve b. Zübeyr (ö. 94/713),²⁰ Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732)²¹ da rivayet aktarımında telfike müracaat ettiği kabul edilen kişilerdir. Urve'nin telfiklerinin yalnızca sahabe neslinden iki kaynağı içeren basit bir yöntemi olduğu tespit edilmiştir.²² Ayrıca özellikle tarihle ilgili nakillerinde telfike başvurması, isnâdın henüz son halini almadığı bir dönemde yaşamış olmasıyla açıklanmaktadır.²³ Zührî'nin isnâd ve metin telfiki yaptığı rivayetlerin ise daha ziyade tarih konularında olduğu, bunun da hadis ve siyer tedvininin farklı usullerde olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.²⁴ Ancak Zührî'nin helal ve haramın karıştırılmaması kaydıyla hadislerde takdim tehiri caiz gören bir râvi olduğu ve hem tarih hem hadis rivayetlerinde telfike başvurduğu tespit edilmiştir.²⁵ Onun, olaylar hakkında konu bütünlüğünü sağlamak ve sebep sonuç ilişkisine göre hadiseleri inşa etmek için telfike başvurduğu düşünülmektedir.²⁶ Siyer rivayetlerinde Urve ve Zührî dışında telfike başvuran kişiler İbn İshâk (ö. 151/768), Ebû Ma'ser (ö. 170/787), Vâkîdî (ö. 207/823), İbn Hişâm (ö. 218/833)

¹³ Mithat Eser, *Siyerin Öncüleri: İbn İshâk* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 97.

¹⁴ Apaydın, *Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, 53-56; Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 333.

¹⁵ Erul, "Telfik", 40/400.

¹⁶ Apaydın, *Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, 57.

¹⁷ Erul, "Telfik", 40/401.

¹⁸ Erul, "Telfik", 40/400-401.

¹⁹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı: Başlangıçtan XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [İSAR], 1998), 25. Şeşen burada Zührî'nin telfiklerini değerlendirirken "O [ez-Zührî] bir olaya dair çeşitli rivayetleri biraraya toplayıp tek bir metin halinde veren ilk kişidir. Bu metod tarihçilikte ileri bir merhaledir" der.

²⁰ el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-hadîsî'n-nebevî ve târîhi tedvînihi*, 1/159.

²¹ Erul, "Telfik", 40/400.

²² Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 128; Urve'nin isnâd kullanımı konusundaki tartışmalar ve bazı tespitler için bkz.: Fikret Özçelik, *Urve b. ez-Zübeyr ve Hadis İlmindeki Yeri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2012), 60-65.

²³ Adnan Demircan, "İlk Siyercilerden Urve b. ez-Zübeyr ve Tarihçiliği", *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler -II-* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 2/658; Abdülaziz ed-Dûrî, "Medine Tarih Ekolünün İlk Temsilcisi: Urve b. Zübeyr", çev. Selahattin Polatoğlu, *İslâmî Araştırmalar* 29/1 (2018), 138; Urve'nin hicret konusunda, metin telfikine örnek bir rivayeti hakkında detaylı bir analiz için bkz.: Andreas Görke, Gregor Schoeler, "En Erken Siyer Metinlerinin Yeniden İnşası: Urve b. ez-Zübeyr Külliyyatında Hicret", çev. Öznur Özdemir, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/2 (2015), 170-177.

²⁴ Kasım Şulul, *Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 82.

²⁵ Halit Özkan, "Tedvin Tarihinde Emevî Sarayı ve Zührî'nin Mirasına Bir Örnek: Şuayb b. Ebû Hamza Nüshası", *Divân: Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi* 17/32 (2012), 20-21.

²⁶ Mahmut Kelpetin, "İbn Şihâb ez-Zührî ve Tarihçiliği", *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler -II-* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 673.

ve İbn Sa'd'dır. Hammâd b. Seleme (ö. 167/784), Âsım b. Ömer (ö. 120/737), Abdullâh b. Ebî Bekr'in (ö. 135/752) de telfike başvurdukları zikredilmektedir.²⁷

Urve ve Zührî gibi erken dönem siyer alimlerinden sonra gelen siyer müelliflerinden İbn İshâk'ın telfiklerine bakıldığında, kendi tercihleri kadar hocasının da telfike müracaatının etkili olduğu kabul edilmektedir.²⁸ Müellif, rivayet aktarımında telfike başvurduğu için eleştirilmiştir. İbn İshâk'ın telfik yapmasını gerekçe göstererek, Ahmed b. Hanbel'in onun münferid olduğu hadisleri almadığı bilinmektedir.²⁹ İbn Seyyidünnâs ise Ahmed b. Hanbel'e telfikte rivayetlerin lafzen değil mana itibariyle birleştirilmiş olması gerekçesiyle itiraz etmektedir. Mana rivayeti hususunda İbn Sîrîn'in "on kişiden bir hadis dinledim, lafızları farklı manaları birdir" dediğini delil olarak sunmaktadır.³⁰ İbn İshâk'ın, telfik uygulamasının bir neticesi olan tedlîs nedeniyle de eleştirildiği kaydedilmekte, ancak Ahmed b. Hanbel tarafından yöneltilen bu eleştirinin kişisel sebeplere dayanmış olma ihtimali vurgulanmaktadır.³¹

Tasnif ve telif dönemi siyer müelliflerinden Ebû Ma'ser'in eserleri günümüze ulaşmamış olsa da onun isnâd telfiki yaptığı rivayetlerin bir kısmına, İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr* eserinin siyer bölümünden erişmek mümkündür. Ebû Ma'ser'in eserin bu bölümündeki 26 rivayetinden³² 6'sının isnâd telfiki ile eserde yer aldığı görülür. Bu rivayetlerin isnâdları incelendiğinde telfikte bulunan kişinin Ebû Ma'ser olduğunu söylemek mümkündür. İbn Sa'd'ın bu rivayetlerin beşini Ali b. Muhammed el-Kureşî (ö. 224/239), birini Hâşim b. Kâsım el-Kinânî (ö. 207/823) yoluyla aldığı görülmektedir.³³

Siyer-megâzi alanının önemli müelliflerinden olan Vâkıdî de birçok rivayetinde telfike başvurmuş ve kendisinden öncekiler gibi eleştiriye maruz kalmıştır.³⁴ Ahmed b. Hanbel, tıpkı İbn İshâk'ı isnâdları telfik ettiği için eleştirdiği gibi Vâkıdî'yi de isnâdları birleştirmesi ve tek bir metin aktarması dolayısıyla eleştirmektedir. İbrâhim el-Harbî bu eleştirilere, Vâkıdî'den önce İbn İshâk ve Zührî'nin de bu yöntemi kullanmış olmasını gerekçe göstererek itiraz etmektedir.³⁵ Vâkıdî'nin bütün eserlerinin başlangıcında toplu isnâda başvurarak ana kaynağını zikretmesi siyer yazıcılığında oldukça önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak telfikli isnâdlara çok sık başvurması da siyer yazıcılığında "isnâdın önemini yitirmeye başlaması olarak" değerlendirilmektedir.³⁶

Vâkıdî'nin isnâd telfikinde daha önceki ulemadan farklı olarak bu uygulamaya bir sistem kazandırdığı düşünülmektedir. Kendisinden önce hadislerin derlenmesiyle sınırlı kabul edilen telfik uygulamasına Vâkıdî'nin karşılaştırma, imâdu'l-hadîs seçimi³⁷ ve birleştirme unsurlarını eklediği ifade edilmektedir.³⁸ Ancak bu unsurların daha önceki telfik uygulamalarında olmadığını söylemek kanaatimize göre güçtür. Nitekim hadisleri derleme ve birleştirme telfikin ana unsurlarıdır ve kendisinden önceki uygulamalarda da görülmektedir. Karşılaştırma ise daha öncesinde de kullanılan bir yöntemdir. Örneğin Zührî'nin İfk hadisesi konusundaki haberlerin telfikinde kendisine ulaşan rivayetleri mukayese ettiğini beyan eden ifadeleri mevcuttur.³⁹ Buradan hareketle, Zührî'nin, rivayetlerin birbirini tamamlaması ve doğrulaması temeline dayalı bir telfik yöntemi olduğu tespit edilmiştir.⁴⁰ Bununla birlikte Vâkıdî'nin elinde

²⁷ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 320.

²⁸ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 257.

²⁹ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 7/46.

³⁰ Ebu'l-Feth Fethuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser fi-fünûni'l-megâzi ve's-semâil ve's-siyer*, thk. Muhammed el-İdû'l-Hatrâvî, Muhyiddin Müstü (Medine: Mektebetü Dârü't-Türâs, ts.), 1/64.

³¹ Mehmet Azimli, Fahrettin Haliloğlu, "Siyerin Öncüleri: İbn İshak (ö. 151/768)", *Hicri İkinci Asırda İslâmî İlimler -5* (Ankara: İksad Uluslararası Yayımevi, 2022), 49; Abdullah Ünalın, "İbn İshâk ve Hadis Rivayetindeki Yeri", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 1/2 (2009), 107-108.

³² Daha önce İbn Sa'd hakkında yayınlanan bir çalışmamızda Ebû Ma'ser'in *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*'in siyer bölümündeki rivayet sayısı sehvân 34 olarak verilmiştir. Birleşik isnâdlar dikkate alındığında onun 32 yerde adı geçer. Tuba Nur Saraçoğlu, *Siyerin Öncüleri: İbn Sa'd* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022), 59.

³³ İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2012), 1/138 (iki rivayet); *Tabakât*, 2012, 1/158; *Tabakât*, 2012, 1/242; *Tabakât*, 2012, 1/300; *Tabakât*, 2012, 2/276.

³⁴ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 320; Şulul, Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri, 463.

³⁵ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser*, 1/70.

³⁶ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 332-333.

³⁷ Vâkıdî'nin isnâd telfikinde doğrudan kullandığı bu ifadesi "birden fazla hadis tarihini tek bir metin haline getirebilmek için temel olarak alınan, kapsamlı ve sağlam hadis metni" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Apaydın, Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu, 70.

³⁸ Apaydın, Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu, 65.

³⁹ İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullâh, *el-Megâzi en-Nebeviyye*, thk. Tahkik: Züheyl Zekkâr (Suriye: Daru'l-Fikr, 1981), 116.

⁴⁰ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 181; Süleyman Doğanay, "Hadiste Telfik: Metin Eksenli Bir Araştırma", 31-32.

bulunan rivayet hacminin geniş olması dolayısıyla zikredilen unsurları geliştirdiğini ve daha fazla rivayete uyguladığını söylemek mümkündür.

Vâkıdî'nin telfiklerinde karşılaşılan bir unsur olan imâdu'l-hadis ifadesi, onun telfikte esas aldığı metni ve öncelediği tariki ifade etme çabası olarak görülebilecek olsa da yalnızca iki yerde⁴¹ karşılaşılan bu ifadenin yeterince açık bir yapı sunduğunu söylemek güçtür. Vâkıdî'nin imâdu'l-hadis ibaresiyle kavramsallaştırdığı metin tercihini, açıkça beyân etmeseler de diğer müelliflerin de kullandığı düşünülmektedir.⁴² Telfikli rivayette belli tariklerin "tercih" edilmesi durumu, hadis teliflerinde yer alan telfikli isnâdların yapısında da görülmektedir. Ortak isnâdı ve tercih edilen metni veren türdeki telfikli hadislere Müslim'in (ö. 261/875), "Bana Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ve Ebû Kureyb rivayet etti, lafız Ebû Kureyb'indir, dediler ki..." diye başlayan, tercihini belirttiği hadis örnek verilmektedir.⁴³ Vâkıdî'nin imâdu'l-hadis ifadesi ise kullanıldığı örneklerde bu kadar net bir metin tercihini ifade etmemektedir. Vâkıdî ve Müslim'in telfik tarzlarındaki bu farklılığı hadis ve siyer sahasının isnâd ve metin kurgusu ile ilgili farklılıkların etkisi olarak görmek mümkündür. Ayrıca Urve ile başlayan isnâd telfikinin Müslim'in dönemine gelinceye kadar sistemli bir hale geldiği şeklinde yorumlamak da mümkündür. Ancak telfik ifadeleri konusunda daha dakik araştırmalar yapılmadan bu konuda net bir kanaate varmak zordur.

Vâkıdî'nin talebesi olan İbn Sa'd'ın isnâd ve metin telfik yöntemi aşağıda ele alınacaktır. Onun muasırı olan Ali b. Muhammed el-Medâinî (ö. 225/840) ve sonrasında Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in de hadis telfiki yaptıkları bilinmektedir.⁴⁴ Hadis usûlü kitaplarında tartışılmayan bu yöntemin bu usûlün gelişmesinden sonra terk edildiği ve telifler asrından sonra devam ettirilmediği anlaşılmaktadır.⁴⁵

2. İbn Sa'd'ın Telfik Usûlü

Bu başlıkta İbn Sa'd'ın isnâdları telfik yöntemi, kendisinden önce birleşik isnâda müracaat eden râviler ve metinlerde telfikin ne surette yapıldığı ortaya koyulacaktır. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*'in siyer bölümünde 2450 civarında rivayet bulunmaktadır. Bunlardan 2240 civarında rivayetin isnâd ile aktarıldığı, bunlar arasında da 368 rivayette birleşik isnâd kullanıldığı görülmektedir. Temelde bir olay örgüsü oluşturmak veya bir konuda birden fazla kaynaktan aktarılan aynı bilgi için isnâdların birleştirildiği anlaşılmaktadır. İbn Sa'd'ın 'kendisinden önceki siyer literatürünü elinde toplaması' birleşik isnâd kullanmasındaki en önemli etken olarak zikredilmektedir.⁴⁶ Birleşik isnâdlarla aktardığı rivayetlerde, isnâdlar veya metinlerle ilgili kimi tashihlerini not düşse de bilginin kaynağını tespit edebilmek noktasında bu tür müdahalelerin faydalı bir yöntem olduğunu düşünmek güçtür.⁴⁷ Ancak onun isnâd telfikinin bir takım hususiyetleri vardır. Kullandığı yöntem geçmeden önce telfikli rivayetlerinin yapısına değinmek anlamlı olacaktır.

Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir'in siyer bölümünde telfike başvuran kişinin büyük oranda İbn Sa'd olduğunu söylemek mümkündür. Bazı durumlarda müelliften önceki dönemlerde isnâdların telfik edilmiş olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Aşağıda ele alınacak olan hocası Vâkıdî'nin isminin geçtiği 60 telfikli rivayet, İbnü'l-Kelbî'nin isminin geçtiği 9 telfikli rivayet ve kendisinden önceki râviler tarafından birleşik isnâdla aktarıldığı düşünülebilecek 35 rivayetin tamamının bu kişilere ait olduğu kabul edilecek olsa dahi, 368 rivayetin 264'ünün İbn Sa'd tarafından telfikli olarak aktarılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Kendisinden önceki nesillerde rivayetin bu usulle tedvîn edilmiş olduğu telfik uygulamasının tarihi seyrinde zikredilmiştir. Onun kitabında hocası Vâkıdî'den aktarılan bazı rivayetlerin isnâdlarında diğerlerinden farklı bir yapı kullanmış olması bu açıdan dikkat çekicidir. İbn Sa'd'ın Vâkıdî'den aktardığı birleşik isnâdlı bir rivayette şu şekilde bir telfik görülmektedir: "Bize Muhammed b. Ömer haber verdi, [dedi

⁴¹ el-Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî, *Mezâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989), 1/340; 2/435.

⁴² Mehmet Apaydın, *Siyerin Öncüleri: Vâkıdî* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 74.

⁴³ Doğanay, "Hadiste Telfik: Metin Ekseni Bir Araştırma", 30.

⁴⁴ Apaydın, *Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*, 51-52.

⁴⁵ İstemi, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, 133.

⁴⁶ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 374.

⁴⁷ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 375.

ki] bize Ebû Ma'ser, Muhammed b. Kays'tan aktararak haber verdi; Muhammed b. Ömer dedi ki: bize ayrıca Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. Ali haber verdi, o babasından o da dedesinden aktardı ve şöyle dedi..⁴⁸ İbn Sa'd'ın Vâkıdî'den aldığı diğer birleşik isnâdlı rivayetlerden farklı olarak bu isnâdda, ikinci isnâda geçilirken Muhammed b. Ömer'in (Vâkıdî) "bize ayrıca haber verdi.." dediği aktarılmaktadır. Sıklıkla kullanılmış olmasa da bu isnâd yazım şekli, telifte bulunan ismin Vâkıdî olduğunu düşündürmektedir.⁴⁹

İbn Sa'd'ın telifli isnâdlarının yapısal özellikleri konusunda değinilmesi gereken bir diğer husus da telifik ifâdeleridir. Rivayet telifik usulünün önemli unsurlarından birinin telifik edilmiş isnâdlardan sonra metne geçişte kullanılan ifade kalıpları olduğu yukarıda zikredilmiştir. Bu ifadelerle ilgili bir standart olduğunu söylemek güçtür. Bütün telifiklerde bu ifade kalıpları kullanılmadığı gibi her müellif tarafından farklı cümleler kullanılmaktadır. Bu ifade kalıpları, telifkin ne suretle yapıldığı hususunda ipucu vermesi bakımından önemlidir. Urv'e'den *Kütüb-i Sitte* müelliflerine kadar geçen geniş zaman diliminde üretilen teliflerde, telifik ifadeleri ile ilgili yapılacak detaylı bir inceleme ile gelişim süreçlerini takip etmek mümkün olabilir. Ancak burada makalenin hacmi gereği araştırmaya konu olan İbn Sa'd'ın kullandığı metne geçiş ifadeleri üzerinde durulacaktır.

İbn Sa'd'ın telif tarzında birleşik isnâdlardan rivayete geçişte standart bir kullanım yoktur. Çoğu durumda isnâdları "bize ayrıca haber verdi/ وأخبرنا" ifadesi ile birbirinden ayırarak, zikrettiği isnâdlardan sonra doğrudan metne geçmektedir. İbn Sa'd'ın ikili rivayet teliflerinde herhangi bir ifade kullanmaksızın metne geçtiği görülmektedir. Bazı durumlarda da yalnızca "dediler ki/ قالوا" ifadesi ile isnâddan metne geçiş yapar.⁵⁰ Umumiyetle üç veya daha fazla birleşik isnâdlı rivayetlerinde ise "Hadisleri birbirine eklendi ve dediler ki:/ حديث بعضهم في حديث بعضهم قالوا";⁵¹ "ayrıca bunlardan başkaları da bu hadislerin bir kısmını bana haber verdiler ve dediler ki/ قالوا / وعبر هؤلاء أيضا قد حدثني ببعض هذا الحديث، قالوا";⁵² "Topluca dediler ki.. / قالوا جميعا";⁵³ şeklindeki ifadeleri kullandığı görülmektedir. Bazı durumlarda ise bu ifadeleri kullanması kaynağı daha da belirsizleştirmektedir. Örneğin o telifli bir isnâdın sonunda "bana ayrıca başkaları da tahdis etti ve dediler ki:/ وعبرهم قالوا"، "bana başkaları da dediler ki: / وعبرهم قالوا" ifadesini kullanmakta ve isnâdda yer vermediği kaynaklarına muğlak bir ifadeyle işaret etmektedir.⁵⁴ "dediler ki/ قالوا" ifadesi dışındaki geçiş ifadelerini umumiyetle uzun anlatıları birleştirdiği metinlerden önce kullanmaktadır. Bu ifadelerle, metinlerde bir olay örgüsünün anlatılması ve konu bütünlüğünün sağlanması için başvurulduğu düşünülebilir.

Son olarak İbn Sa'd'ın teliflerinde kullandığı "hadisleri birbirine eklendi ve dediler ki:/ دخل حديث بعضهم في" "حديث بعضهم قالوا" ve "ayrıca bunlardan başkaları da bu hadislerin bir kısmını bana haber verdiler ve dediler ki/ قالوا: وعبر هؤلاء أيضا قد حدثني ببعض هذا الحديث، قالوا" ifadelerinin Vâkıdî ve İbn Sa'd arasında ortak olduğunu da zikretmek gerekecektir.⁵⁵ Bu ifadeler hoca-talebe ilişkisinin bir ürünü olarak bazı yöntemlerin tekrar ettiğine ve mana ile rivayetin kullanımına işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

2.1. İbn Sa'd'ın Isnâdlarda Telifik Uygulama Yöntemi

Isnâdların telifinin rivayet kültüründe eleştirilen hususlardan birisi olduğuna yukarıda değinilmişti. Hicrî ikinci asırdan sonraki âlimlerce telifte bulunan râvinin yetkin olması bu uygulamaya meşruiyet kazandırsa da bazı âlimler tarafından reddedilmesi gereken bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Isnâdların telifik edilmesi, hadis usulü âlimlerince eleştirilmesine rağmen erken dönem teliflerinde yerini alan bir uygulamadır. Isnâd telifi aynı zamanda metin telifini doğurmaktadır. Bu nedenle metin kurgusunun ön planda olduğu siyer-tarih rivayetlerinde sıkça müracaat edilen bir yöntem olarak

⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 2/183.

⁴⁹ Söz konusu isnâdlar için bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/69; 1/182; 2/161, 2/183; 2/197; 2/199; 2/246; 2/248; 2/266.

⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/99.

⁵¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/81-82; 1/171; 1/185; 1/188; 1/193; 1/222, 1/227; 1/300.

⁵² İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/104; 1/174.

⁵³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/81, 2/184; 2/269; 2/270.

⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/66, 1/158; 1/159; 1/182; 1/184.

⁵⁵ İbn Sa'd'ın eserinde yer alan ancak Vâkıdî'ye ait olduğu anlaşılan bir birleşik isnâdda bu ifadenin kullanımı için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/182.

kullanılmaktadır. İbn Sa'd'ın telfikte bulunduğu rivayetlerde metinlerin yapısal olarak ne şekilde telfik edildiği bahsine geçmeden önce bu başlıkta isnâdlardaki telfik yöntemi incelenecektir.

İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir'*in siyer bölümünde isnâdları birleştirirken takip ettiği üç yöntem göze çarpmaktadır. Birincisi farklı tariklerle gelen aynı konudaki rivayetin isnâdları ortak isimler içeriyorsa isnâdları bu isimlerde birleştirecek şekilde aktarmak; ikincisi birbirinden farklı isimler içeren isnâdları ard arda zikretmek; üçüncüsü ise her iki yöntemi birlikte kullanmak şeklindedir. Birinci yöntemle birleştirdiği isnâdlarda farklı usuller görülmektedir. Buna göre hocaları neslinde farklı olup öncesinde aynı isimleri içeren isnâdlar; hocaları neslinde aynı olup onların farklı tariklerle aldığı isnâdlar; hocaları ve hocalarının hocaları aynı olan ancak bir noktada çatallaşıp yeniden ortak tarîke ulaşan isnâdlardır. Buna göre birinci yöntem üç farklı yapıda (1a, 1b, 1c), ikinci ve üçüncü yöntem birer örnekle aşağıda izah edilecektir. Her üç yöntemin de rivayet tahkiki açısından doğuracağı çeşitli problemler vardır. Aşağıda bu yöntemler örneklerle izah edilerek ortaya çıkan problemler ele alınacaktır.

1. Yöntem

1a. İsimleri aynı olan isnâdları birleştirme yönteminde en çok kullandığı usul, farklı en az iki hocasından aldığı aynı tarikle gelen rivayetleri bir isnâdla aktarmaktır. Bunlarda hocalarından geriye doğru isnâdlarda en az iki, en fazla beş râvi bulunmaktadır. Bu tür telfiklerinde rivayetin ana kaynağı olan râvi veya râvi silsilesinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tür isnâdlarda râvilerin yerlerini harflerle eşleştirerek bir kalıpla ifade etmek onun usulünü anlama kolaylığı sağlayacaktır. Rivayet lafızları ve râvi adları değişse de kullandığı isnâd kalıbı umumiyetle şu şekildedir: ⁵⁶ Bana A ve B haber verdi, o ikisi dediler ki; bana C haber verdi, o bana D haber verdi dedi, o E'den, o da F'den aktardı.

أخبرنا عفان بن مسلم، وهشام بن عبد الملك أبو الوليد الطيالسي، قالوا: أخبرنا أبو عوانة، أخبرنا عبد الملك بن عمير، عن عبد الله بن الحارث بن نوفل، عن العباس بن عبد المطلب⁵⁷

A ve B	C	D	E	F
Affân b. Müslim	Ebû Avâne	Abdülmelik b. Umeyr	Abdullâh b. el-Hâris b. Nevfel	Abbâs b. Abdülmuttalib
Hişâm Ebû el-Velîd et-Tayâlisî	Ebû Avâne	Abdülmelik b. Umeyr	Abdullâh b. el-Hâris b. Nevfel	Abbâs b. Abdülmuttalib

Farklı hocalarından aldığı ve hocalarının hocalarının da farklı olduğu tarikler birleştirilirken de temelde aynı mantığa dayalı bir kullanıma rastlanmaktadır. Bana A haber verdi, o B'den aktardı; **bana ayrıca C haber verdi, o D'den aktardı; hepsi birlikte, bu ikisi [iki hocası]** dediler ki bize E haber verdi, o F'den, o G'den, o da H'den aktardı.

أخبرنا الفضل بن دكين، عن شيبان بن عبد الرحمن، وأخبرنا مسلم بن إبراهيم، أخبرنا أبان بن يزيد العطار، جميعاً، قالوا: أخبرنا يحيى بن أبي كثير، عن أبي قلابة، عن عبد الرحمن بن شيبه، عن عائشة أم المؤمنين⁵⁸

A ve C	B ve D	E	F	G	H
el-Fadl b. Dükeyn	Şeybân	Yahyâ b. Ebî Kesîr	Ebû Kilâbe	Abdurrahmân b. Şeybe	Âişe
Müslim b. İbrâhîm	Ebân b. Yezid el-Attâr	Yahyâ b. Ebî Kesîr	Ebû Kilâbe	Abdurrahmân b. Şeybe	Âişe

1b. Hocaları neslinde aynı kişiden aldığı rivayetlerde ise isnâd en az bir en çok üç isme kadar ortaktır, isnâdın müntehâsındaki kişiler değişmektedir. Yalnızca kendi hocalarının aynı olduğu geriye doğru isnâdın farklılaştığı örneklerin sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Vâkîdî'den aldığı rivayetler dışında, umumiyetle İbnü'l-Kelbî'den aldığı rivayetlerde bu durum gözlenmektedir. Bu isnâdlarda telfikte bulunan ismin İbnü'l Kelbî olması da ihtimal dâhilindedir. Bunun dışında kendisinden önceki iki veya üç tabakaya kadar isnâdın ortak olduğu, fakat ana kaynağın farklılaştığı rivayetler de bu sınıftan kabul edilebilir.

⁵⁶ Bu kalıplar oluşturulurken örnek olarak verilen isnâdlardaki ifadeler esas alınmıştır. Râvi adları ve rivayet lafızları değişebilir.

⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/102.

⁵⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 2/184.

İbnü'l-Kelbî'nin bir rivayetinde göre İbn Sa'd'ın kullandığı isnâd kalıbı şu şekildedir: Bana A haber verdi, ona B ve C haber verdiler:

أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ السَّائِبِ الْكَلْبِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو مَسْكِينٍ، وَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَا:

59

A	B ve C
Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî	Ebû Miskîn
Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî	Ebû Abdurrahmân el-Aclânî

Hocaları neslinden itibaren birden fazla ortak isimle devam eden, fakat ana kaynağı farklılaşan rivayet kalıpları da benzer şekildedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحَمَانِيُّ، عَنْ أَبِي بَكْرِ الْهَذَلِيِّ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَعَائِشَةَ قَالَا⁶⁰

A	B	C	D	E ve F
Abdülhamîd el-Himmânî	Ebubekir el-Huzelî	ez-Zührî	Ubeydullâh b. Abdullâh b. Utbe	İbn Abbâs
Abdülhamîd el-Himmânî	Ebubekir el-Huzelî	ez-Zührî	Ubeydullâh b. Abdullâh b. Utbe	Âişe

1c. İsimlerin aynı olması dolayısıyla birleştirilen isnâdların üçüncü grubu, isnâdın başında ve sonunda isimlerin aynı, ortasında farklı olduğu isnâdlardır. Bunlar için kullanılan isnâd telfiki yöntemi kısmen karışıktır. Bir örneği aşağıdaki şekildedir.

Bana A haber verdi, [A dedi ki] bana B haber verdi, [B dedi ki] bana C ve D haber verdi, onlar E'den, o F'den, o da G'den aktardı.

أَخْبَرَنَا عَفَانُ بْنُ مَسْلَمٍ، أَخْبَرَنَا حَمَادُ بْنُ سَلْمَةَ، أَخْبَرَنَا قَتَادَةَ، وَحَمِيدٌ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ حِطَّانِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيِّ، عَنِ عِبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ⁶¹

A	B	C ve D	E	F	G
Affân b. Müslim	Hammâd b. Seleme	Katâde	el-Hasan	Hittân b. Abdullâh el-Rakkâşî	Ubâde b. es-Sâmit
Affân b. Müslim	Hammâd b. Seleme	Humeyd et-Tavîl	el-Hasan	Hittân b. Abdullâh el-Rakkâşî	Ubâde b. es-Sâmit

280

Benzer bir mantıkla isnâdın ortasında farklılaşan isimlere işaret eden ve daha erken kaynaklarını farklı bir formda zikreden bir kullanım şekli ise şu şekildedir. Bana A haber verdi, ona B haber verdi; [dedi ki:] bana C ve D haber verdi, o ikisi dediler ki bize E haber verdi, hepsi F'den o da G'den aktardı.

أَخْبَرَنَا مَعْنُ بْنُ عَيْسَى، أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أُوَيْسٍ، قَالَا: أَخْبَرَنَا سَلِيمَانُ بْنُ

بِلَالٍ، جَمِيعًا عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ⁶²

A	B	C ve D	E	F	G
Maan b. İsa el-Eşcaî el-Kazzâz	Mâlik b. Enes	Abdullâh b. Mesleme b. Ka'neb el-Hârisî	Süleymân b. Bilâl	Cafer b. Muhammed	Muhammed b. Ali
Maan b. İsa el-Eşcaî el-Kazzâz	Mâlik b. Enes	Ebubekir b. Abdullâh b. Ebî Üveys el-Medenî	Süleymân b. Bilâl	Cafer b. Muhammed	Muhammed b. Ali

Ele alınan isnâd kalıplarından 1b ve 1c şeklindeki kullanımlarda isnâdlarda İbn Sa'd'a yakın olan kısımda isimler ortak başlamakta sonra değişime uğramaktadır. Bu tür isnâd kalıplarının aynı zamanda müelliften önceki dönemdeki teliflerin izini sürmek bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Örneğin, zikredilen son isnâdda telifte bulunanın Mâlik b. Enes olduğu düşünülebilir. Bu şekilde tespit edilen isimler ekler kısmında İbn Sa'd öncesinde telif yapılmış olması muhtemel isimler olarak verilmektedir.

İbn Sa'd'ın isnâd teliflerinde isim tekrarlarını en aza indirmeye çalışan, kimi zaman anlaşılması zor bir yapı kurduğunu söylemek mümkündür. Örneklerde görüldüğü gibi bu aynı zamanda rivayetin farklı

⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/252.

⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/325.

⁶¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/167.

⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 2/240.

tariklerindeki rivayet lafızlarının bir tek tarikteki kullanıma indirgenmesi problemini doğurmaktadır. Her ne kadar tabakât müellifi ve ricâl âlimi olan İbn Sa'd'ın bu telfiklerinde hoca-talebe ilişkilerini gözetmiş olması muhtemel ise de rivayetin tahammülünü ifade eden rivayet sigaları konusunda tatmin edici bir yöntem sunduğunu söylemek güçtür. Özellikle birinci yöntemi kullandığı isnâd telfiklerinden rivayetin tariki hakkında bir fikir elde edilebilse dahi bunun hangi formda gerçekleştiği belirsizleşmekte ve problemleri bir yapı arz etmektedir.

2. Yöntem

Birbirinden farklı isimler içeren isnâdların bileştirilmesi umumiyetle isnâdların ard arda yazılarak "ayrıca bize haber verdi- tahdîs etti/وأخبرنا/ وحدثني" gibi rivayet lafızlarıyla birbirinden ayrılması suretiyle inşa edilmiştir. Bu tür isnâdlarda kısa bir rivayetin farklı tariklerinin tek bir isnâdda birleştirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda metin kurgusu bakımından birbirini tamamlayan rivayetlerin isnâdları birleştirilerek metin içerisinde isnâdda yer alan râvilerin farklılıklarına işaret edilmiştir. Bu tür isnâdlar sayıca diğerlerinden az olmakla birlikte rivayetin kaynağının tespiti açısından problem teşkil etmektedir.

Bunun için kullanılan kalıp şu şekildedir: Bana A haber verdi, [o dedi ki] bana B haber verdi, o da C'den aktardı; **bana ayrıca** D tahdîs etti, o E'den nakletti; **bana ayrıca** F tahdîs etti, o G'den aktardı; **bana ayrıca** H tahdîs etti, o I'dan, o da J'den aktardı, **sözleri birbirine eklendi ve dediler ki:**

أخبرنا محمد بن عمر بن واقد الأسلمي، أخبرنا محمد بن عبد الله، عن الزهري قال: وحدثنا محمد بن صالح، عن عاصم بن عمر بن قتادة، قال: وحدثنا عبد الرحمن بن عبد العزيز، عن عبد الله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم، قال: وحدثنا هاشم بن عاصم الأسلمي، عن أبيه، عن ابن عباس دخل حديث بعضهم في حديث بعض قالوا⁶³

A, D, F, H	B, E, G, I	C, J
Muhammed b. Ömer	Muhammed b. Abdullâh	ez-Zühri
Muhammed b. Sâlih	Âsım b. Ömer b. Katâde	
Abdurrahmân b. Abdülazîz	Abdullâh b. Ebî Bekîr b. Hazm	
Hâşim b. Âsım el-Eslemî	Babasından	İbn Abbâs

Bu tür isnâdlarda isimler net bir şekilde birbirlerinden ayrı kullanılsa da rivayetler, ana kaynağı belli olmayacak şekilde tek bir rivayet halinde aktarılmıştır. Yukarıda verilen son rivayet Hz. Peygamber'in annesi Hz. Amine'nin vefatı ile ilgili bir rivayettir. Bu konu başlığında İbn Sa'd, ilki yukarıda isnâdı verilen rivayet olmak üzere üç rivayet aktarmaktadır. İlk rivayette uzun bir birleşik isnâd ile Hz. Peygamber ve annesinin seyahatinden, onun (daha sonraki yıllarda) o günlere dair hatıralarından, Mekke'ye dönüş yolunda Ebvâ'da vefat ettiğinden ve kabrinin burada olduğundan bahsedilmektedir. Ardından Hz. Peygamber'in Hudeybiye umresi sırasında Ebvâ'dan geçerken annesini ziyareti zikredilmektedir. İkinci rivayette Hz. Peygamber'in annesi için mağfiret dilediğinden ama kabul edilmediğinden söz edilmektedir. Üçüncü rivayette ise Hz. Peygamber'in Mekke fethinde bir kabrin başına gelip ağladığına ve bu kabrin annesinin kabri olduğuna işaret edilmektedir. Ancak İbn Sa'd bu rivayetin sahih olmadığını çünkü annesinin kabrinin Ebvâ'da olduğunu ekleyerek bu başlığı sonlandırmaktadır.⁶⁴

Birleşik isnâdlı ilk rivayette İbn Sa'd'ın, Hz. Peygamber ve annesi Amine'nin yolculuklarını başından sonuna kadar anlatarak Hz. Peygamber'in aynı yere tekrar gidişiyle biten bütüncül bir aktarımı tercih ettiği görülmektedir. Bu durumu onun telif usulünün bir yansıması olarak görmek mümkündür. İkinci tür birleşik isnâdlı rivayetlerde çoğunlukla bu amacın hedeflendiğini söylemek mümkündür.

3. Yöntem

İsnâdları birleştirme metodunda yukarıda ele alınan iki yöntemin birlikte kullanıldığı yapılar da söz konusudur. İbn Sa'd, birden fazla isnâdı hem ortak isimleri birleştirerek hem de ortak olmayan isimlere sahip isnâdları müstakil zikrederek eserinde kullanmaktadır. Bu şekilde kullandığı isnâdlara en çarpıcı

⁶³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/94.

⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/96.

örnek onun 23 isnâdı birleştirerek aktardığı Hz. Peygamber'in vefat yaşı ile ilgili rivayettir.⁶⁵ İbn Sa'd, "Vefat Ettiğinde Hz. Peygamber'in Yaşı" başlığında 9 rivayet aktarmıştır. Bu rivayetlerin her birinde farklı bir yaş zikredilmiştir. Hz. Peygamber'in vefat ettiği sırada 63 yaşında olduğunu bildiren rivayeti ise 23 farklı tarikle zikrederek bu başlığa almış ardından "İnşallah sahih olanı budur" diyerek bu konudaki rivayet tercihini beyan etmiştir.⁶⁶

Bu tür isnâdlarda yukarıda kullanılan isnâd birleştirme kalıpları (bir ve ikinci tür) aynı anda kullanılmaktadır. Bu rivayetin isnâdı aşağıda metin ve şema olarak verilmiştir.

أخبرنا روح بن عبادة، أخبرنا زكرياء بن إسحاق، أخبرنا عمرو بن دينار، عن ابن عباس، وأخبرنا روح بن عبادة، أخبرنا هشام بن حسان، أخبرنا عكرمة، عن ابن عباس، وأخبرنا كثير بن هشام، وموسى بن إسماعيل، وإسحاق بن عيسى، والحجاج بن المنهال، قالوا: أخبرنا حماد بن سلمة، عن أبي جمره الضبيعي، عن ابن عباس، وأخبرنا يزيد بن هارون، وأنس بن عياض، وعبد الله بن نمير، قالوا: أخبرنا يحيى بن سعيد، عن سعيد بن المسيب، وأخبرنا أبو بكر بن عبد الله بن أبي أويس، حدثني سليمان بن بلال، عن يونس بن يزيد الأيلي، عن ابن شهاب، عن عروة، عن عائشة، وأخبرنا الفضل بن دكين، أخبرنا يونس بن أبي إسحاق، عن أبي السفر، عن عامر، عن جرير، عن معاوية، وأخبرنا وهب بن جرير، قال: أخبرنا شعبة، عن أبي إسحاق، عن عامر بن سعد النبلي، عن جرير، أنه سمع معاوية يعني ابن أبي سفيان، وأخبرنا الفضل بن دكين، أخبرنا إسرائيل، عن جابر، عن أبي جعفر، وأخبرنا عبيد الله بن موسى، قال: أخبرنا إسرائيل، عن سعيد بن مسروق، عن مسلم بن صبيح، عن رجل من أسلم، وأخبرنا مطرف بن عبد الله اليساري، أخبرنا عبد العزيز بن أبي حازم، عن محمد بن عبد الله، عن ابن شهاب، عن عروة بن الزبير، عن عائشة، قال الزهري: وقال: أخبرنا سعيد بن المسيب، وأخبرنا الفضل بن دكين، أخبرنا زهير، عن أبي إسحاق، عن عبيد الله بن عتبة، وأخبرنا الفضل بن دكين، عن شريك، عن أبي إسحاق، وأخبرنا المعلى بن أسد، أخبرنا وهيب، عن داود، عن عامر، وأخبرنا نصر بن باب، عن داود، عن عامر، وأخبرنا محمد بن عمر، حدثني عبد الله بن عمر العمري، عن عبد الرحمن بن القاسم، عن أبيه، وأخبرنا محمد بن عمر، وحدثني سليمان بن بلال، عن عتبة بن مسلم، عن علي بن حسين، قالوا جميعاً: تُوْفِي رَسُولُ اللَّهِ وَهُوَ ابْنُ ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ سَنَةً قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ سَعْدٍ: وَهُوَ الثَّبْتُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ

1	Ravh b. Ubâde	Zekeriyyâ b. İshâk	Amr b. Dînâr	İbn Abbâs		
2	Ravh b. Ubâde	Hişâm b. Hassân	İkrime	İbn Abbâs		
3	Kesîr b. Hişâm	Hammâd b. Seleme	Ebû Cemre	İbn Abbâs		
4	Mûsâ b. İsmâil et-Tebûzekî	Hammâd b. Seleme	Ebû Cemre	İbn Abbâs		
5	İshâk b. İsâ	Hammâd b. Seleme	Ebû Cemre	İbn Abbâs		
6	el-Haccâc b. el-Minhâl	Hammâd b. Seleme	Ebû Cemre	İbn Abbâs		
7	Yezîd b. Hârûn	Yahyâ b. Saïd el-Ensârî	Saïd b. el-Müseyyeb			
8	Enes b. İyâd	Yahyâ b. Saïd el-Ensârî	Saïd b. el-Müseyyeb			
9	Abdullâh b. Nümeyr el-Hemdânî	Yahyâ b. Saïd el-Ensârî	Saïd b. el-Müseyyeb			
10	Ebû Bekir b. Abdullâh b. Ebi Üveys	Yûnus b. Yezîd	ez-Zühri	Urve	Âişe	
11	el-Fadl b. Dükeyn	Yûnus b. Ebi İshâk	Ebû es-Sefer	Âmir b. Sa'd el-Beceli	Cerîr b. Abdullâh	Muâviye b. Ebi Süfyân
12	Vehb b. Cerîr b. Hâzim	Şu'be b. el-Haccâc	Ebû İshâk	Âmir b. Sa'd el-Beceli	Cerîr b. Abdullâh	Muâviye b. Ebi Süfyân
13	el-Fadl b. Dükeyn	İsrâil	Câbir b. Yezîd	Muhammed b. Ali		
14	Ubeydullâh b. Mûsâ el-Absî	İsrâil	Saïd b. Mesrûk	Müslim b. Subayh		
15	Mutarriif b. Abdullâh el-Yesârî	Abdülaziz b. Ebi Hâzim	Muhammed b. Abdullâh b. Müslim	ez-Zühri	Urve	Âişe
16	Mutarriif b. Abdullâh el-Yesârî	Abdülaziz b. Ebi Hâzim	Muhammed b. Abdullâh b. Müslim	ez-Zühri	Saïd b. el-Müseyyeb	

⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 2/268-269.

⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 2/269.

17	el-Fadl b. Dükeyn	Züheyr b. Muâviye	Ebü İshâk	Ubeydullâh b. Abdullah b. Utbe		
18	el-Fadl b. Dükeyn	Şerik b. Abdullah	Ebü İshâk			
19	el-Muallâ b. Esed	Vüheyb	Dâvûd b. Ebî Hind	Âmir eş-Şa'bi		
20	Nasr b. Bab el-Horâsânî	Dâvûd b. Ebî Hind	Âmir eş-Şa'bi			
21	Muhammed b. Ömer	Abdullâh b. Ömer b. Hafs	Abdurrahmân b. el-Kâsım	Abdurrahmân b. el-Kâsım.B		
22	Muhammed b. Ömer	Utbe b. Müslim	Ali b. Hüseyin			
23	Süleymân b. Bilâl	Utbe b. Müslim	Ali b. Hüseyin			

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu rivayet, burada kullanıldığı şekli ile müstakil olarak başka bir kaynakta geçmemektedir. Ancak İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) bu konuda Hz. Aişe (ö. 58/678), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Muaviye (ö. 60/680) ve Enes b. Mâlik'e (ö. 93/711-12) ait ondan fazla rivayeti ele aldığı ve isnâdlarını değerlendirdiği görülür.⁶⁷ İbn Sa'd'ın bu isnâddaki telfik uygulamasında ise üzerinde ittifak edilen bilginin farklı kaynaklarını ortaya koyma maksadı açıkça görülmektedir.

2.2. İbn Sa'd'ın Metinlerde Telfik Uygulama Yöntemi

Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr'in siyer bölümündeki birleşik isnâdlı rivayetlerin metin yapısı açısından da dikkat çekici özellikleri vardır. İbn Sa'd eserinin siyer bölümünde ilk rivayetine birleşik isnâd kullanarak başlamaktadır. Burada "Ben Âdem neslinin efendisiyim" hadisi iki farklı şekilde zikredilmektedir.

أخبرنا محمد بن مصعب القرظاني، أخبرنا الأوزاعي، عن يحيى بن أبي كثير، عن أبي سلمة بن عبد الرحمن، عن أبي هريرة، قال: وأخبرنا الحكم بن موسى، أخبرنا هقل بن زياد، عن الأوزاعي، حدثني أبو عمار، حدثني عبد الله بن فروخ، قال: حدثني أبو هريرة، قال: قال رسول الله: ⁶⁸أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ

Bu rivayette⁶⁹ olduğu gibi İbn Sa'd'ın iki isnâdı ard arda zikrederek doğrudan rivayeti zikrettiği anlaşılmaktadır. Ancak birçok rivayetinde üç ve daha fazla isnâdı birleştirmekte, dolayısıyla birkaç farklı metni bir araya getirmektedir. Bu bağlamda birleşik isnâdlı rivayetlerin metinlerinde de üç yöntem takip ettiği görülmektedir. Birincisi isnâdları ikili olarak birleştirdiği umumiyetle kısa metinlerden oluşan rivayetler ile üç veya daha fazla isnâdı birleştirerek nisbeten uzun metin aktarımı yaptığı; ancak metin içerisinde herhangi bir ekleme yapmadığı rivayetlerdir.⁷⁰ İkincisi, üç veya daha fazla isnâdı birleştirerek ortak metin aktarıp, aktardığı metin içerisinde birleşik isnâddaki bir isme atıf yaparak metin farklılıklarının kaynağını zikrettiği rivayetlerdir. Üçüncüsü ise üç veya daha fazla isnâdı birleştirip bu isnâdlarla gelen rivayetleri bir kurgu içerisinde aktarmak ve bu sırada olay örgüsünü tamamlayan başka isnâdlı rivayetleri aralara almak şeklindedir. Birinci tür rivayetler doğrudan metin aktarımının yapıldığı rivayetlerdir. Telfik uygulamasının metnin kurgusunu ve rivayetin yapısını etkilemesi bakımından dikkat çekici olan ikinci ve üçüncü türdeki rivayet birleştirme şekilleridir. Birinci yöntemle birleştirdiği metinlerde mana ile rivayet aktarmış olması muhtemeldir, metnin yapısında bir değişiklik olup olmadığı tek tek tahrirlerinin yapılması yoluyla tespit edilebilir. İkinci tür rivayet birleştirme yöntemine, Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'e götürüldüğü gece ile ilgili bir rivayet; üçüncü tür rivayet birleştirme yöntemine, Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir'in hicretinin anlatımı örnek olarak verilebilir.

İbn Sa'd eserinin siyer bölümünde İsrâ hadisesine müstakil başlıkla yer vererek iki rivayet aktarmaktadır.⁷¹ Bunlardan ilkinde beş isnâdın birleştirilip ard arda sayılmasından sonra "bana ayrıca

⁶⁷ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşki, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Cize: Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, 1997), 5/278. Bu eserdeki rivayetlerde bu ifade müstakil değildir, Hz. Ebubekir'in vefat yaşıyla birlikte verilmiştir.

⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/4.

⁶⁹ Bu rivayet *Kütüb-i Sitt'e*'deki 5 versiyonunda tamamlayıcı başka ifadelerle ve Tirmizî'de olduğu gibi rivayete ilgili bir kıssanın da eklenmesi suretiyle yer almaktadır. Müslim, "Fedâil", 2278; et-Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 18 ve "Menâkıb", 3; İbn Mâce, "Züh'd", 4308; Ebu Davud, "Kitâbü's-Sünne", 14.

⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/36, 1/98, 1/184, 1/196, 1/227, 2/238, 2/240, 2/269, 2/270, 2/273.

⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2012, 1/182-184.

başkaları da tahdis etti ve dediler ki: / *وغيرهم أيضا قد حدثني* , ve “hadisleri birbirine eklendi ve dediler ki: / *دخل حديث بعضهم في حديث بعض قالوا*” ibareleri ile metne geçiş yapılmaktadır.⁷²

Hiz. Peygamber’in hicretten bir sene önce Rebiüevvel ayının on yedinci gecesi Ebû Tâlib Mahallesi’nden Beytü’l-Makdis’e götürüldüğünü ifade ettikten sonra onun dilinden İsrâ hadisesinin nasıl yaşandığına kısaca yer verilmektedir. Ardından “ve bazıları der ki / *وقال بعضهم:*” ifadesi ile o gece Hiz. Peygamber’in kaybolduğuna, Abbâs b. Abdülmuttalib’in onu aradığına ve onunla karşılaştığı vakit, yaptıkları konuşmaya dair bilgilere geçilmektedir. Daha sonra birleşik isnâda atıf yapılarak dördüncü sıradaki isnâdın ana kaynağı olan Ümmü Hâni zikredilmekte ve “Ebû Tâlib’in kızı Ümmü Hâni dedi ki: / *وقالت أم هانئ ابنة أبي طالب*” ibaresinden sonra “Resulullah bizim evden Beytü’l-Makdis’e götürüldü” ifadesi ile başlayan bir rivayetle onun dilinden İsrâ gecesi yaşananlar anlatılmaktadır. Ardından Hiz. Peygamber’in Cibril’e o gece olanları insanlara anlatmak istediğinde onu yalanlayacaklarını söylediği, onun da “Ebubekir seni tasdik edecektir o sıddıktır” dediği nakledilmektedir. Sonrasında ise yine Hiz. Peygamber’in dilinden hadiseyi insanlara anlatmak üzere Hicr’e gittiği, orada kendisine hayalen Beytü’l-Makdis’in görüldüğü ve insanların soruları üzerine detaylı bilgiler vererek orayı tarif ettiği ve “Sana gösterdiklerimizi ve Kur’ân’da lanetlenen ağacı ancak insanları sınamak için meydana getirdik” mealindeki İsrâ suresi 60. ayetin nazil olduğu zikredilmektedir. “İsrâ hadisesi Hiz. Peygamber’in gözleriyle gördüğü gerçek bir rüya idi” ifadesiyle rivayet sona ermektedir.⁷³

İsrâ hadisesine dair bu rivayet, hadisenin yaşandığı zaman, mekân, o gece mucizevi olarak Hiz. Peygamber’e yaşatılanlar, dönüp kavmine bunu anlattığında aldığı tepkiler ve ayetin nüzulü kısmen bir olay örgüsü oluşturmaktadır. Ancak rivayette yer alan bazı bilgilerin kaynağının tespiti bakımından da problemler olduğu görülmektedir. Örneğin Hiz. Peygamber’in o gece kaybolduğunun düşünülmesi ve Abbâs b. Abdülmuttalib’in onu aradığına dair bilginin kaynağını tespit etmek ancak rivayetin başka eserlerdeki varyantlarının tespiti ve karşılaştırılmasıyla mümkün olacaktır.

Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebubekir’in hicretinin anlatıldığı başlıkta isnâd ve rivayet birleştirme yöntemi biraz daha karmaşık bir yapıdadır. Bu hadiseye İbn Sa’d müstakil bir başlık ayırmakta ve burada 12 rivayete yer vermektedir.⁷⁴ Bu rivayetlerden ilkinde beş isnâdı birleştirmektedir. Ancak bu başlıkta birleşik isnâdlı bu rivayeti bölen 11 isnâdlı başka bir rivayet vardır ve her birinden sonra “hadis başa döndü/ *ثم رجع الحديث إلى الأول،*” ifadesi ile ilk isnâda atıf yapmaktadır.⁷⁵ Dolayısıyla bu kısımlarda verdiği bilginin kaynağını tespit etmek güçtür.

Hicret hadisesi Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebubekir için müşrikler tarafından hazırlanan suikast planı, Hiz. Peygamber’in, Allah’ın hicret etme hususunda kendisine izin verildiğini söylemesi, Hiz. Ebubekir’i hicrete davet etmesi ve ardından birlikte müşrik topluluğun arasından geçerek yola çıkmaları ile başlamaktadır. Yolculukları sırasında Sevr dağındaki mağarada örümceğin yuva yapması hadisesine kadar ilk isnâda dayalı olarak bilgi aktarılmaktadır. Ardından kısmen detaylı bir başka rivayet isnâdı ile verilerek, ilk isnâda dayalı anlatıma ekleme yapılmakta ve mağaranın önünde örümceğin ağ yapması, güvercinlerin yuva yapması ve müşriklerin yollarını değiştirmek zorunda kalmaları zikredilmektedir. Bu rivayetten sonra “sonra hadis başa döndü/ *ثم رجع الحديث إلى الأول، قالوا:*” ibaresi ile ilk birleşik isnâda ve rivayet toplamına geri dönülerek olay anlatımına devam edilmektedir. Bu şekilde birleşik isnâdlı ilk rivayete, isnâdlı başka rivayetlerin eklenmesi suretiyle olayın kronolojik anlatımı tamamlanacak şekilde hicret hadisesi aktarılmaktadır. Bu başlıkta olay örgüsünün oluşturulması sağlansa da ilk isnâda atıf yapılan bilgilerin kaynağının tespiti yine mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla metin kurgusu açısından bir çözüm üretme çabası, bilginin kaynağını gölgeleyen bir probleme dönüşmüş durumdadır.

⁷² İbn Sa’d, *Tabakât*, 2012, 1/182.

⁷³ İbn Sa’d, *Tabakât*, 2012, 1/183.

⁷⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, 2012, 1/193-204.

⁷⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, 2012, 1/199.

Sonuç

Siyer ve hadis rivayet kültürünün ilk dönem metinlerinde görülen telfik yöntemi Urve ile başlamış, *Kütüb-i Sitte* müelliflerine kadar devam etmiştir. Günümüze kadar yapılan araştırmalar ışığında telfikin müdevvin ve musannifler tarafından uygulandığı görülmüştür. İbn Sa'd'ın siyer isnâdlarındaki telfiklere göre oluşturulan muhtemel râvi listesinde de (bkz. Ekler) zikredilen isimlerin vefa tarihlerinin iki istisna dışında, tedvin asrının başlangıcı kabul edilen Zührî'den sonraya tekabül ettiği görülmektedir. Bu bağlamda telfikin bir rivayet probleminden ziyade bir tedvîn/telif usulü olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak hadislerin hüccet değeri olması dolayısıyla, cerh ve tadil yönüyle inceleme ve metin analizleri söz konusu olduğunda telfik sorun teşkil edeceğinden eleştiri konusu olmuş ve hadis otoriteleri tarafından caiziyeti tartışılmıştır. Telfikin bazı durumlarda caiz görülmesi bunu yapan kimselerin adalet ve zabt yönünden sika olmasına bağlanmıştır.⁷⁶ Her ne kadar bugüne kadarki araştırmalarda hadis ve siyer sahasında çoğunlukla bu sifata sahip otorite isimler tarafından bu yöntemin uygulandığı görülse de telfikin nasıl uygulanacağı konusunda bir standardın oluştuğunu söylemek güçtür. Farklı amaçlarla isnâdları telfik edilen rivayetler, her müellifin kendine has uslubuyla teliflere dâhil olmuştur. Temelde telfik unsurları aynı olsa da amaç ve yöntemleri farklılaşmıştır. Bu da konunun her müellif özelinde incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Siyer yazıcılığında ilk dönemin zirvesi kabul edilen İbn Sa'd'ın yukarıda yapısal olarak ele alınan telfik usûlünde kendi içerisinde bir sistem geliştirdiği görülmüştür. Bu anlamda hocası Vâkıdî'den metin inşası ve metne geçiş ifadelerinde etkilendiği ve onun yöntemini tekrar ettiği görülmektedir. Vâkıdî dışındaki hocalarının da rivayetlerini telfik etmesi bunu bir telif tarzı olarak benimsediğini göstermektedir. Eserinin siyer bölümünde hocasının telfikli rivayetlerine yer veren müellif, kendi telfikleriyle de metnin kurgusunu ağırlaştıracak yoğun isnâd ve metin tekrarlarını terk etmiştir.

Metin telfiklerinde kullandığı birinci yöntem hadislerin farklı tarîklerinin tek bir metnin kaynağı olarak zikredilmesi ve dolayısıyla bilginin farklı kaynaklarını bir arada görmek açısından dikkate değerdir. Ancak metnin bu tarîklerden hangisine ait olduğunun her zaman belirtilmemesi mana ile rivayeti esas aldığı ve nihai olarak metinleri kendi ifadeleri ile aktardığını düşündürmektedir.

Metin telfikinde olay bütünlüğünü ve tekrara düşmemeyi esas aldığı görülmektedir. Yukarıda örneği verilen hicret anlatısında olduğu gibi olay akışı sırasında isnâdlar zikredilmeden bütüncül bir metin kurgulanmaya çalışılmıştır. İbn Sa'd yalnızca olay örgüsünü tamamlamak maksadıyla değil, rivayet tekrarından sakınmak maksadıyla da isnâd telfikinde bulunmuştur. Hz. Peygamber'in vefat yaşı ile ilgili rivayetinde olduğu gibi aynı ifadeyi 23 defa tekrar etmek yerine isnâd telfikine gitmiştir.

Modern dönem araştırmacıları açısından rivayetin kaynağını tespit etmede zorlayıcı bir unsur olsa da müellifin, rivayetin sıhhatini doğrudan tehlikeye düşürmemek için belli bir sistemle isnâdları telfik etmesi bir telif tarzı olarak tebarüz etmektedir. Bu kendisinden önceki siyer ulemasının da takip ettiği bir yöntemdir. Eserinde bunu hayli yüksek rakamda rivayette (368) kullanmış olmasını, kendi dönemine kadar gelişme gösteren siyer telif mantığının doğal bir sonucu şeklinde görmek mümkündür. Siyer teliflerinin gelişimi açısından metnin giderek ön planda tutulduğu bir devirde bu yöntemin anlamlı bir karşılığa sahip olması da ihtimal dâhilindedir. İbn Sa'd çok sayıda isnâdda telfike başvurmuş olmasına rağmen hakkında bu konuda cerh ve ta'dil âlimlerince yöneltilen bir eleştiri bulunmamaktadır. Kendisiyle ilgili sınırlı sayıda biyografik bilgilerin yer aldığı metinlerde bu tür bir eleştiri olmaması, onun eserlerindeki diğer unsurların ön plana alınmasının bu hususu gölgede bırakmasıyla açıklanabilir. Aynı zamanda bir ricâl alimi ve alanın otoritelerinden biri olması dolayısıyla da telfiklerine yönelik bir eleştiriye maruz kalmamış olması muhtemeldir. Nitekim, onun 368 rivayeti (en az 264'ü kendisine ait olmak üzere) telfikli isnâdla aktarmasına rağmen, birkaç temel unsura indirgenebilecek bir yöntemle sahip olması bu konuda sistemli olduğunu göstermektedir.

Hadis ve siyer sahalarının ortak meselelerinden biri olan telfik konusunda önemli tartışma ve tespitler yapılmıştır. Ancak modern dönem araştırmaları açısından özellikle metnin kaynağının tespiti bağlamında telfik, üzerinde durulması gereken önemli bir problemidir. Her iki alanın otorite isimlerinin telfike müracaat

⁷⁶ Erul, "Telfik", 40/400.

ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu konuda yapılacak müstakil çalışmalar hem her bir müellifin kendine has üslubunu ortaya çıkarmaya yarayacak hem de hadis ve siyer sahasındaki ortaklık ve farklılıkları anlama noktasında ufuk açıcı olacaktır.

EK: İbn Sa'd'dan Önce Telfiki Uygulamış Olması Muhtemel Râviler

Ravi Adı	Vefaati (hicrî)	Rivayet Sayısı	Cilt/sayfa*
Abdullâh b. el-Mübârek	181	6	2/192-193; 2/201; 2/205; 2/232; 2/235
Abdullâh b. Hassân		1	1/274
Ebû İshâk	126	1	2/166
Ebû Ma'şer	170	5	1/138 (2 rivayet); 1/158; 1/242; 1/300
Ebû Seleme	94	1	2/232
Ebû Zekeriyâ el-Aclânî		1	1/155-56
el-Ahves b. Hakîm		2	1/332; 1/370
el-Fadl b. Dükeyn	218	1	2/73
el-Mesûdî	160	1	1/386
ez-Zührî	124	4	1/192; 2/177; 2/179; 2/237
Hammâd b. Seleme	167	1	1/167
Hammâd b. Zeyd	179	1	1/23
İbn Cüreyc	150	1	2/189
Mâlik b. Enes	179	1	2/240
Muhammed b. Amr	145	1	2/254; 2/257
Muhammed b. İshâk	150	1	1/300
Nâfi	117	1	2/257
Saîd b. Ebû Eyyûb	161	2	1/17; 1/36
Süfyân es-Sevrî	161	1	1/380
Şu'be b. el-Haccâc	160	1	1/154
Ubeydullâh b. Abdullah b. Utbe	94	1	2/226

*Ali Muhammed Ömer neşri (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2012) esas alınmıştır.

Kaynakça

- Apaydın, Mehmet. *Muhammed b. Ömer el-Vâkidî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadisleri Birleştirme Metodu*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2001.
- Apaydın, Mehmet. *Siyerin Öncüleri: Vâkidî*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- el-A'zamî, Muhammed Mustafa. *Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî ve târîhi tedvînihi*. Mektebetü'l-İslâmî, 1980.
- Aydın, Abdullah. *Hadis İstihlâları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1987.
- Azimli, Mehmet, Haliloğlu, Fahrettin. "Siyerin Öncüleri: İbn İshak (ö. 151/768)". *Hicrî İkinci Asırda İslâmî İlimler -5*. Ankara: İksad Uluslararası Yayınevi, 2022.
- Demircan, Adnan. "İlk Siyercilerden Urve b. ez-Zübeyr ve Tarihçiliği". *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler -II-*. 2/649-660. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Doğanay, Süleyman. "Hadiste Tefik: Metin Eksenli Bir Araştırma". *Bilimname: Düşünce Platformu* 30 (2016).
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî. *Sünen-i Ebi Davud*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- ed-Dürî, Abdülaziz. "Medine Tarih Ekolünün İlk Temsilcisi: Urve b. Zübeyr". çev. Selahattin Polatoğlu. *İslâmî Araştırmalar* 29/1 (2018), 130-140.
- Eser, Mithat. *Siyerin Öncüleri: İbn İshâk*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Erul, Bünyamin. "Tefik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

- Görke, Andreas, Schoeler, Gregor. "En Erken Siyer Metinlerinin Yeniden İnşası: 'Urve b. ez-Zübeyr Külliyyatında Hicret". çev. Öznur Özdemir. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/2 (2015), 165-177.
- İstemi, Fuat. *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâud vd. 5 Cilt. Daru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2012.
- İbn Seyyidünnâs, Ebu'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Uyûnu'l-eser fî-fünûni'l-megâzi ve's-şemâil ve's-siyer*. thk. Muhammed el-İdü'l-Hatrâvî, Muhyiddîn Müstû. Medine: Mektebetü Dârü't-Türâs, ts.
- Kaya, Eyyüp Said. "Telfik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/401-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kelpetin, Mahmut. "İbn Şihâb ez-Zührî ve Tarihçiliği". *Hicri Birinci Asırda İslâmî İlimler -II-*. 669-677. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccâc. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-İlahiyat Türâsî'l-Arabi, 1955.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [İSAR], 2008.
- Özçelik, Fikret. *Urve b. ez-Zübeyr ve Hadis İlmindeki Yeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2012.
- Özkan, Halit. "Tedvin Tarihinde Emevî Sarayı ve Zührî'nin Mirasına Bir Örnek: Şuayb b. Ebû Hamza Nüshası". *Dîvân: Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi* 17/32 (2012), 1-37.
- Saraçoğlu, Tuba Nur. *Siyerin Öncüleri: İbn Sa'd*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.
- Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı: Başlangıçtan XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [İSAR], 1998.
- Şulul, Kasım. *Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 5 Cilt. Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Ünalın, Abdullah. "İbn İshâk ve Hadis Rivayetindeki Yeri". *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 1/2 (2009), 97-113.
- el-Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî. *Megâzi*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989.
- ez-Zehabî, Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.
- ez-Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullâh İbn Şihâb. *el-Megâzi en-Nebeviyye*. thk. Züheyl Zekkâr. Suriye: Daru'l-Fikr, 1981.

**Talfiq of Isnāds and Text (Matn):
In the Framework of Ibn Sa'd's (d. 230/845) Sirah Narrations**

Citation: Saraçoğlu, Tuba Nur, Talfiq of Isnāds and Text (Matn): In the Framework of Ibn Sa'd's (d. 230/845) Sirah Narrations, Artuklu Akademi, 2022/9 (2), 273-288.

Extended Abstract

Although the transmission of knowledge through isnāds creates a systematic structure in the hadith and sirah narration culture, it is seen that the authors sometimes apply to talfiq in isnāds. In this article, the talfiq of isnāds, which is open to discussion in the field of hadith, is discussed within the scope of the narrations in the sirah section of Ibn Sa'd's (230/845) *Kitāb at-Tabaqāt al-kabīr*, which is one of the main texts of the sirah literature. For this, first of all, the definition of the concept of talfiq and its terminological senses are given, then the structure of talfiq narrations is discussed. Due to some problems arising from these structural features, discussions of Islamic scholars are also included. According to these discussions, it is understood that talfiq is used in isnāds and texts for reasons such as the desire to mention holistically the events that are related to the events that are scattered in different texts; the need to avoid the repetitions the isnāds in the text and the convenience in teaching activities. While it is permissible in some cases for the authorities of hadith and sirah to make talfiq, it has been severely criticized by some scholars. When the historical course of the talfiq is examined, it is seen that it started with Urwa in the early periods when the isnād did not take its final form and Zuhri, Asım b. Umar, Abdullāh b. Abu Bakr, Ibn Ishāq, Abu Ma'sher, Hammād b. Salama, Wāqidi, Ibn Hishām, Ibn Sa'd, Ali b. Muhammad al-Madāini, Bukhārī, and Muslim used this method in their works. There are a very limited number of independent studies on the talfiq method of these people. However, it is understood that this method is mostly used in historical narrations.

In the first two volumes of Ibn Sa'd's *Kitāb at-Tabaqāt al-kabīr*, it was determined that talfiq of isnāds and texts were made in 368 narrations. It is possible to trace the previous talfiqs in his work (see Appendix for a list on this subject). However, he utilised his own talfiq method in 264 narrations. Although not systematically, he used some expressions such as “وغيرهم أيضا قد حدثني” “نحل حديث يزيد بعضهم في حديث بعض قالوا”، “قال: وغير هؤلاء أيضا قد حدثني بعض هذا الحديث، قالوا” while passing from isnāds to texts. There are three methods of talfiq that Ibn Sa'd utilize in texts and isnāds in the sirah part of *Kitāb at-Tabaqāt al-kabīr*. In the talfiq of isnāds 1) he made by combining the same names, 2) he listed the isnāds one after the other, and 3) he used both methods. It has been determined that in the first type of talfiq he combines the identical nouns 1a) at the beginning or 1b) at the end or 1c) both at the beginning and at the end of isnāds. The three methods of textual narration are 1) to convey the same narration with different isnāds, 2) to cite a few isnāds and tell the plot, and to cite the source of that part of the narration by referring to the names in the isnāds mentioned in, 3) to combine several isnāds and citing this first isnād in the plot, making additions that divide the text with another isnād when necessary, and then returning to the first isnād with the expression that is “ثم رجع الحديث إلى الأول، قالوا”. It is understood that he used this method to show the different sources of narration or to create a plot from all the narrations he had about a subject. It is understood that although isnād is meticulous like a hadithist in his preferences and talfiq, as a historian in writing the text, he brings fiction to the fore. Although Ibn Sa'd utilized the talfiq in many narrations, he was not criticized like the previous authors of sirah. The fact that he as the author of *tabaqāt* was meticulous while using this method may have been effective in this. Because although he used this method in 368 narrations, it is possible to reveal his method in the few categories mentioned. It has also been observed that he added various explanations in isnāds or texts on issues that may cause problems. Therefore, he must have established trust in the century and afterward.

In terms of modern period research, talfiq provides the opportunity to reach different isnād versions of a narration. However, he also revealed some uncertainties that he criticized in the ulema. Not being able to determine the main source of the narration precisely and not having complete knowledge about the words of the narration in the combined parts are the factors that can cause difficulties in research. It is seen that this method, which started with Urwa and was determined to be used in the period until the authors of *Kutub-i Sitte*, started to be applied generally after Zuhri. It is understood that this practice, which emerged after the tadwen century, was applied by each scholar in a style unique to them. However, there is a need for more detailed studies on the works of the ulama using this method to better understand this subject, which has been dealt with in a very limited number of studies so far.